

УДК 343.98

*А. А. Барцицька***ІСТОРИЧНИЙ ШЛЯХ СТАНОВЛЕННЯ
ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ У КРИМІНАЛІСТИЦІ**

Постановка проблеми. Технологічний підхід у криміналістиці має довготривалу передісторію становлення та розвитку, у якій можна виокремити певні етапи і стадії, формування яких зумовлене загальним історичним процесом розвитку наукового знання. Дослідження загальних закономірностей розвитку поняття «технологія» у різних сферах наукових знань на певних історичних етапах дозволяє відтворити послідовність його розвитку та сучасне розуміння у юридичній сфері, зокрема в системі криміналістичної науки. Досить поширеними в сучасній юридичній літературі є такі поняття: «правові технології», «юридичні технології», «законодавчі технології», «виборчі технології», «технологія управління» тощо [1, с. 5–11; 2, с. 16–20; 3, с. 39–40; 4, с. 55–62].

Виклад основного матеріалу дослідження. У системі криміналістичних знань становлення поняття «технологія» має певну передісторію. Виникнувши порівняно недавно у вигляді чітко сформованого терміна, поняття «технологія» фактично існувало на ранніх етапах розвитку криміналістичної науки. Можна виокремити три основних періоди його становлення: передумови формування криміналістичної технології, виникнення поняття «технологія» і подальший розвиток у криміналістичній науці.

Так, передумовами виникнення поняття «технологія» у криміналістичній науці було досить широке застосування у 30-х роках минулого століття поняття «техніка» у широкому значенні щодо здійснення певної діяльності. Певне заміщення понять відповідало загальному уявленню про семантичне значення поняття «техніка» у його процедурному аспекті та знайшло своє відображення і в криміналістиці. Зокрема, В.І. Громов зазначає щодо наукової техніки розслідування: «До цього часу, говорячи про технічні прийоми розслідування злочинів, ми застосовували слово «техніка» в побутовому значенні цього слова. Під технікою взагалі розуміються правила застосування будь-яких знань до справи або практики» [5, с. 254]. Слід зважати на підкреслену автором необхідність з'ясування сутності поняття «техніка» не тільки в повсякденному вживанні, а й у спеціальній сфері

щодо певних процедур. Отже, застосування технології у первісному технічному розумінні не є новим питанням у криміналістиці.

У праці під назвою «Техніка та методика розслідування злочинів» за редакцією М.С. Строговича містяться основні елементи системи криміналістики, техніка якої «вивчає способи застосування до розслідування злочинів досягнень природничих наук» [6, с. 4]. Водночас поняття «техніка» застосовується й у більш широкому значенні щодо здійснення певної діяльності, зокрема підвищення ефективності розслідування, у зв'язку з чим, на думку авторів, необхідно «оволодіти технікою розслідування» (С.А. Голунський, Г.К. Рогінський) [6, с. 2]. Попри широке застосування поняття «техніка» в науковій літературі, передумовою формування криміналістичної технології є застосування правил щодо оптимального провадження процесу розслідування [7, с. 350–351; 8, с. 109]. Наведені положення є спробами впорядкувати процес розслідування злочинів, що містять ознаки його технологізації. Аналіз першоджерел свідчить про фактичне зародження технологічного підходу вже на ранніх етапах розвитку криміналістичної науки. Застосування авторами того часу різноманітних понять функціональної спрямованості необхідно розцінювати як початкові спроби технологізувати процес розслідування. Відсутність чітко сформованого поняття зумовлена загальним уявленням щодо семантичного значення окремих термінів того часу, що неодмінно знайшло своє відображення і в системі понять криміналістичної науки.

Виникнення поняття «технологія» є окремим та одним з основних етапів його становлення у криміналістичній науці, що пов'язано з експертною діяльністю, яка цілком обґрунтована, враховуючи специфіку її проведення, пов'язану із застосуванням спеціальних технічних засобів.

Так, уперше поняття «технологія» згадується 1956 року у праці А.І. Вінберга, який, досліджуючи особливості експертного експерименту, вказує на його особливу значимість, у зв'язку з чим пропонує виокремити спеціальний розділ у висновку експерта із зазначенням «технології» процесу фіксації експерименту [9, с. 70–71]. Водночас досить поширеним у системі експертних досліджень залишається отождошення понять «технологія» і «техніка». У навчально-методичній літературі 60-х років визначається, зокрема, «техніка криміналістичного дослідження речових доказів», «методика і техніка експертного огляду» тощо [10, с. 10]. Зі змісту наведених тез очевидним є процедурний характер, що позбавлений будь-якого інструментального змісту визначення суто технічних засобів. Значно пізніше почало використовуватись поняття «експертна технологія», що запровадили й обґрунтували М.Я. Сегай і В.К. Стринжа [11, с. 3–7]. Проте на той час поняття «експертна технологія» так і не стало затребуваним у практиці експертної діяльності. Своє визначення і розвиток поняття «експертна технологія» отримало значно пізніше. Подальше поширення поняття «технологія» у криміналістиці спостерігається щодо процесу розслідування злочинів.

Уперше Г.А. Густов застосував поняття «технологія розслідування» 1972 року, зокрема, визначив типові пошукові системи, які «відобража-

ють технологію розслідування, що можна вважати керівництвом до розслідування злочинів у формі стислих вказівок» [12, с. 30]. Застосування поняття «технологія» у визначеній інтерпретації не є випадковим, адже знайшло своє широке застосування і в інших роботах автора [13, с. 122]. Подальше поширення поняття «технологія» спостерігається щодо досліджень структури злочинної діяльності. Зокрема, А.В. Дулов наголошує на необхідності вивчення розкрадання у технологічному, організаційному та психологічному планах [14, с. 47].

Дослідження послідовності запровадження нового для криміналістики поняття цілком узгоджується з її предметними дослідженнями на різних етапах історичного розвитку. Розуміння подвійної природи криміналістики щодо використання даних природних та технічних наук зумовило первісне застосування поняття «технологія» саме у сфері експертної діяльності. Первісне ототожнення понять «техніка» і «технологія» позначилося на їх розумінні й у системі спеціальної діяльності. Формальна диференціація понять того часу не позбавила технологію суто технічного змісту, чим і зумовлене первинне її розуміння у зв'язку із застосуванням спеціальних технічних засобів. Подальше поширення змісту поняття щодо процесу розслідування не є випадковим, що пов'язано з активним розвитком криміналістичної науки, зокрема її методичних положень. Поступове накопичення теоретичних знань і практичних навичок щодо процесу розслідування спонукало розвиток не тільки загальних положень криміналістичної методики, а й удосконалення окремих методик. В умовах поступового зросту злочинності в 70–80-х роках минулого століття значна увага приділялася діяльності з розслідування та розкриття злочинів, зокрема щодо її організаційних основ. Потребою слідчої практики став розвиток методичних положень у напрямі їх ефективного впровадження. Водночас у науковій літературі дедалі частіше наголошувалось на необхідності не тільки розробки загальнотеоретичних положень, спрямованих на безпосередній процес розслідування, а й дослідження злочинної діяльності з позицій технологічного підходу. Поява наукового інтересу зумовлена, зокрема, дослідженнями злочинної діяльності як об'єкта криміналістичної науки. Визначений етап став віховим для формування сучасного розуміння технології та її подальшого впровадження у криміналістику.

Етап подальшого розвитку поняття «технологія» у системі криміналістики розпочався із середини 90-х років минулого століття та набув особливої актуальності в сучасних умовах розвитку наукового знання. Досліджуючи типи змін, що зазнала технологія у загальному процесі історичного розвитку, необхідно виходити з їх розмаїття, у зв'язку з чим можна виокремити фактори та причини, що визначають цілісний процес її розвитку [15, с. 138].

Виникнення поняття «технологія» зумовлено всім ходом розвитку криміналістичної науки, проте поряд з історичним сучасними факторами його становлення є:

– науково-технічний розвиток, що пов'язаний з удосконаленням матеріально-технічного комплексу, запровадженням технологічних інновацій

тощо. Наслідком є впровадження новітніх техніко-криміналістичних засобів та інформаційних технологій у практику боротьби із злочинністю. Широке застосування останніх спонукало низку наукових досліджень, зокрема, щодо з'ясування гносеологічної сутності поняття «технологія», а також щодо визначення процесів із використання сукупності засобів і методів збору, обробки та передачі даних для отримання інформації нової якості щодо стану об'єкта, процесу або явища (інформаційного продукту). Дещо звужене розуміння поняття «технологія» спостерігається на початковому етапі його активного запровадження у криміналістику. Подвійний характер поняття «технологія» розширює сферу його застосування: від визначення технічних процедур до сукупності складних соціальних процесів. Таке розмаїття свідчить про багатогранну сутність технології, однак незалежно від виявлення різних аспектів та можливостей її пристосування єдиним і незмінним залишається зміст та призначення технології, зокрема в криміналістичній науці;

– кібернетизація практики боротьби із злочинністю є закономірним наслідком загального наукового розвитку в технічній сфері, що знайшло своє відображення у криміналістиці та пов'язано з широким застосуванням кібернетичних методів, зокрема в експертній практиці, шляхом запровадження автоматизованих систем збору й обробки інформації, створення банків даних тощо. Вдосконалення інформаційного забезпечення експертної діяльності спонукало подальший розвиток інформаційних технологій на шляху їх запровадження у практику боротьби із злочинністю. Широке застосування поняття «інформаційні технології» у науковій та навчально-методичній літературі викликало значний науковий інтерес щодо уточнення сутності деяких понять, зокрема «технологія»;

– ускладнення структури злочинної діяльності та підвищення її кількісних показників пов'язане з соціально-негативними змінами в суспільстві, зростом рівня інфляції та безробіття, що загострюють проблему поступового росту злочинності. Криміногенна ситуація в Україні характеризується стабільною тенденцією до збільшення вчинюваних злочинів, зокрема в економічній сфері. Злочинна діяльність характеризується особливою складністю її здійснення, наявністю стійких зв'язків між окремими видами злочинів, учинення яких спрямоване на досягнення єдиного злочинного результату. У процесі скоєння окремих видів злочинів дедалі активніше залучаються новітні технічні засоби, системи зв'язку та комп'ютерні технології тощо. Криміналістичний аналіз окремих категорій злочинів усе частіше не обмежується характеристикою традиційних «способу» та «механізму» злочину, а виходить на якісно новий «технологічний» рівень злочинної діяльності. Значна увага останнім часом приділяється дослідженню технологій злочинної діяльності, про що свідчить досить широке застосування визначеного поняття у науковій та навчально-методичній літературі;

– ускладнення процесів управління й організації у діяльності з розслідування злочинів, що потребувало її оптимізації, детерміноване підвищенням рівня злочинності та перебуває у безпосередньому зв'язку з розвитком на-

уково-технічного прогресу, що, з одного боку, ускладнює проблеми управління та організації діяльності з розслідування і розкриття злочинів, проте одночасно створює необхідні передумови ефективного вирішення завдань із залученням науково-технічних досягнень, систем управління тощо. Водночас ускладнення певних процесів потребує не лише використання новітніх наукових здобутків, а й їх удосконалення шляхом спрощення, розподілення на відносно самостійні етапи та частини складних процесів. Метою технологізації є оптимізація і раціоналізація процесів управління та організації діяльності з розслідування злочинів;

– алгоритмізація і програмування процесу розслідування загалом, а також щодо вирішення окремих завдань. Ідея алгоритмізації і програмування розслідування злочинів первісно виникла у зв'язку з вирішенням проблем низького інформаційного оснащення слідчого та стимулювала теоретичну роботу задля виявлення недоліків у його роботі, пошуку шляхів їх усунення [16, с. 44]. Використання алгоритмічного підходу в криміналістиці нині взагалі є досить умовним, адже центральне поняття «алгоритму» в криміналістичному розумінні фактично позбавляється свого первісного змісту за рахунок його «послаблення». Основним його завданням є розподілення цілісного процесу на етапи послідовного виконання певних дій, що у такому аспекті перетинається з процесами технологізації. Співвідношення певних процесів буде досліджене в подальшому, проте у цьому контексті одним із факторів виникнення тенденції технологізації можна визначити процеси алгоритмізації та програмування розслідування.

Визначені тенденції перебувають у безпосередньому взаємозв'язку, зумовлюють одна одну, будучи основними чинниками розвитку технологічної концепції у криміналістиці. Зростання обсягу досліджень, що є однією з основних причин прискорення темпів розвитку криміналістичної науки, останнім часом спостерігається у напрямі збільшення кількості прикладних досліджень у криміналістиці, пов'язаних із технологічними процесами, щодо дослідження сучасних форм здійснення злочинної діяльності, процесу розслідування злочинів та експертної діяльності.

На сучасному етапі розвитку криміналістичної науки відсутнє належне наукове обґрунтування і визначене місце технології у системі понять криміналістики, що призводить до досить поверхневого вивчення та неоднозначного його застосування у науковій літературі. Не применшуючи наукових здобутків окремих дослідників, слід відзначити їхній значний внесок на шляху з'ясування сутності і значення криміналістичної технології. Так, В.О. Образцов у визначенні криміналістичної науки вказує на технології і засоби практичного слідознавства (пошуково-пізнавальної діяльності) у кримінальному судочинстві [17, с. 9]. Науковий інтерес автора до цього феномена знайшов своє відображення і в подальших роботах, зокрема, він сформулював принципи технологічного характеру, що «відображають специфіку криміналістичного мислення та дій у кримінальному процесі» [18, с. 109–110]. Визначені нововведення не залишились поза увагою учених. Так, Р.С. Белкін відзначив особливу значимість використання у криміналістиці дуже

важливого та об'ємного терміна «технологія» як найбільш доцільного й ефективного способу здійснення деяких трудових операцій у необхідній послідовності за умов відсутності протидії [19, с. 84–85], пояснивши таким чином зміни в назві деяких глав підручника з криміналістики за його редакцією, у яких ідеться не тільки про «техніку» і «тактику», а й про «технологію» [20, с. 130].

Різноманітні підходи до розуміння поняття «технологія», що подані в сучасній науковій літературі, свідчать про багатогранний характер визначеного поняття, проте вносять певну невизначеність щодо сфери його практичного застосування. Приділення значної уваги технологізації процесу розслідування і розкриття злочинів є закономірним наслідком якісних та кількісних змін структури сучасної злочинної діяльності. Науковий інтерес викликає виокремлення технологічного елементу стосовно не тільки процесу розслідування та розкриття злочинів, а і злочинної діяльності, у зв'язку з чим досить поширеним є застосування поняття «технологія» у науковій літературі щодо певних процесів.

Предметом методологічних досліджень, зокрема, стали спроби впровадження технології у понятійно-категоріальний апарат криміналістичної науки та визначення її як криміналістичної категорії [21, с. 38]. Обґрунтованим є поступовий процес впровадження у понятійний апарат криміналістичної науки досить лаконічної, але змістовної категорії «криміналістична технологія».

Особлива наукова значимість і практична необхідність технології не могли залишитись поза увагою науковців, результатом чого стало поступове формування поряд із традиційними системного, функціонального, діяльнісного і технологічного підходів у криміналістичній науці. Окрім цього, спостерігається проникнення технології у предметно-об'єктну сферу науки, формулюються принципи технологічного характеру, з'являються певні орієнтири до класифікації технології за різноманітними підставами.

У сфері прикладних досліджень актуальним є застосування технологічного підходу в експертній практиці, діяльності з розслідування злочинів, вирішенні окремих тактичних завдань. Особливої уваги заслуговує дослідження і сучасних технологій злочинної діяльності, що набуває неабиякої актуальності [22, с. 8–10].

Висновки. Застосування технологічного підходу до процесу розслідування та дослідження злочинної діяльності є покликом часу. Водночас слід зазначити, що розвиток криміналістичних технологій не є надбанням певного кола науковців на сучасному етапі розвитку криміналістичної науки. Фактично існуючи з моменту становлення наукового знання у вигляді певних технік, правил та схем, поняття «технологія» застосовувалось радше інтуїтивно, а отже, не було науково осмислене та цілеспрямовано досліджене. Водночас неправильно було б розуміти пристосування «нового» визначення до вже наявних, сформованих і науково обґрунтованих організаційно-управлінських та інформаційно-пізнавальних процесів, адже саме їх якісними змінами зумовлено становлення та подальший розвиток технологічного підходу в криміналістичній науці.

Література

1. Черненко А.К. Правовые технологии как научная основа устойчивого развития и социального конструирования / А.К. Черненко // Вопросы устойчивого развития и социального конструирования. – 1999. – № 1. – С. 5–11.
2. Миронов А.Н. Юридическая технология как средство реализации правовой политики / А.Н. Миронов, Ю.В. Миронова // Политика и общество. – 2008. – № 10. – С. 16–20.
3. Крижанівський А.Ф. Юридичні технології і правопорядок / А.Ф. Крижанівський // Правове життя сучасної України : тези доп. Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 18–19 квіт. 2008 р.). – С. 39–40.
4. Кузнєцова І.М. Визначення сутності «технологія управління» / І.М. Кузнєцова // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2009. – № 1. – С. 55–62.
5. Громов В.И. Дознание и предварительное следствие. Методика расследования преступлений. Осмотр места происшествия / В.И. Громов. – М. : ЛексЭст, 2003. – С. 254.
6. Голунский С.А. Техника и методика расследования преступлений / С.А. Голунский, Г.К. Рогинский ; под ред. М.С. Строговича. – М., 1934. – С. 4.
7. Громов В.И. Дознание и предварительное следствие. Методика расследования преступлений. Осмотр места происшествия / В.И. Громов. – М. : ЛексЭст, 2003. – С. 350–351.
8. Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования / И.М. Лузгин. – М., 1973. – С. 109.
9. Винберг А.И. Криминалистическая экспертиза в советском уголовном процессе / А.И. Винберг. – М., 1956. – С. 70–71.
10. Шляхов А.Р. Предмет, метод и система советской криминалистической экспертизы : [учеб.-метод. пособ.] / А.Р. Шляхов. – М., 1960. – С. 10.
11. Сегай М.Я. Актуальные проблемы экспертной технологии в условиях НТР / М.Я. Сегай // Криминалистика и судебная экспертиза / М.Я. Сегай, В.К. Стринжа. – К., 1984. – Вып. 29. – С. 3–7.
12. Густов Г.А. О некоторых путях улучшения предварительного следствия / Г.А. Густов // 50 лет Советской Прокуратуре и проблемы совершенствования предварительного следствия : краткие тез. докл. к науч. конф. – Л., 1972. – С. 30.
13. Густов Г.А. Программно-целевой метод организации раскрытия убийств : [учеб. пособ.] / Г.А. Густов. – СПб., 1993. – 122 с.
14. Дулов А.В. Основы разработки методов расследования хищений социалистической собственности / А.В. Дулов // Методика расследования преступлений (Общие положения) : матер. науч. конф. – М., 1976. – С. 47.
15. Блауберг И.В. Становление и сущность системного подхода / И.В. Блауберг, Э.Г. Юдин. – М., 1973. – С. 138.
16. Шаталов А.С. Проблемы алгоритмизации расследования преступлений : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А.С. Шаталов. – М., 2000. – 404 с.
17. Криминалистика / под ред. В.А. Образцова. – М. : Юристь, 1995. – С. 9.
18. Ищенко Е.П. Криминалистика : [учеб.] / Е.П. Ищенко, В.А. Образцов. – М. : Эксмо, 2007. – С. 109–110.
19. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня (злободневные проблемы российской криминалистики) / Р.С. Белкин. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 2001. – С. 84–85.
20. Криминалистика : [учеб. для вузов] / [Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов и др.] ; под ред. Р.С. Белкина. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 2000. – С. 130.
21. Образцов В.А. Криминалистика: парные категории / В.А. Образцов. – М. : Юрлитинформ, 2007. – 296 с.
22. Волобуєв А.Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А.Ф. Волобуєв. – Харків, 2002. – С. 8–10.

А н о т а ц і я

Барцицька А. А. Історичний шлях становлення технологічного підходу у криміналістиці. – Стаття.

Досліджено історичний аспект запровадження технологічного підходу у криміналістиці. Виокремлено основні періоди його становлення, визначено передумови появи поняття «технологія», а також простежено шлях його подальшого розвитку в системі понятійно-категоріального апарату. Обґрунтовано історичну зумовленість технологічного підходу в криміналістиці, виникнення якого відповідає загальним законам та пріоритетним напрямкам розвитку науки.

Ключові слова: криміналістична технологія, технологічний підхід, понятійно-категоріальний апарат, історичний аспект.

А н н о т а ц и я

Барцицкая А. А. Исторический путь становления технологического подхода в криминалистике. – Статья.

Исследован исторический аспект внедрения технологического подхода в криминалистику. Выделены основные периоды его становления, определены предпосылки появления понятия «технология», а также прослежен путь его дальнейшего развития в системе понятийно-категориального аппарата. Обосновано историческую обусловленность технологического подхода в криминалистике, возникновение которого соответствует общим законам и приоритетным направлениям развития науки.

Ключевые слова: криминалистическая технология, технологический подход, понятийно-категориальный аппарат, исторический аспект.

S u m m a r y

Bartsytska A. A. The historical way of development of the technological approach in criminalistics. – Article.

The historical aspect of the introduction of the technological approach in criminalistics is investigated. The main periods of its formation are identified, the prerequisites for the emergence of the concept of “technology” are defined, and the path of its further development in the system of the conceptual-categorical apparatus is traced. The historical conditionality of the technological approach in criminalistics is substantiated, the emergence of which corresponds to general laws and priority directions of the development of science.

Key words: criminalistic technology, technological approach, conceptual-categorical apparatus, historical aspect.